

ƏSAS İSTEHSAL FONDLARININ SAHƏLƏRARASI BALANSI

Mehtiyeva F.B.

(BDU, Tətbiqi riyaziyyat və kibernetika fakültəsi)

feride.mehtiyeva33@gmail.com

Xülasə: *Təqdim olunan işdə kapital balansı simulyasiya modellərindən istifadə etməklə hər hansı iqtisadi fəaliyyət sahəsində son məhsulun dəyişməsinin kapitalın dəyişməsinə təsirini müəyyən edilməsinin metodoloji əsaslarına baxılmışdır. Bu məqsədlə, birbaşa və tam kapital tutumu əmsallarının hesablanması və bu əmsalların köməylə kapital üzrə simulyasiyaların aparılması qaydası göstərilmişdir.*

Açar sözlər: *Birbaşa kapital tutumu, sahələrarası balans, əsas istehsal fondları, tam kapital tutumu, kapital.*

“Xərclər-buraxılış” cədvəlləri adlandırılan sahələrarası balans cədvəlləri qarşılıqlı əlaqələrin modelləşdirilməsində geniş tətbiq olunur. Bu üsul qarşılıqlı təsirdə olan mikro, mezo və makroiqtisadi dəyişənlərinin əlaqələndirilməsinə imkan yaradır. Əsas istehsal amillərindən olan kapitalı xarakterizə edən yeni göstərici daxil edilməklə sahələrarası balans bir qədər də genişləndirilə bilər. Bunun üçün əvvəlcə iqtisadi fəaliyyət sahələr üzrə əsas istehsal fondlarının dəyərindən və sahələrin ümumi buraxılışından istifadə etməklə hər bir sahənin birbaşa kapital tutumu əmsalları hesablanır. Birbaşa kapital tutumu əmsalı hər bir iqtisadi fəaliyyət sahəsində vahid miqdarda məhsul buraxılışına hansı miqdarda kapital sərf olunmasını göstərir [2].

Tutaq ki, j -ci sahədə K_j miqdarda kapitaldan istifadə edilməklə X_j miqdarda məhsul buraxılır. Onda məhsul buraxılışının hər vahidinə düşən kapitalı aşağıdakı kimi müəyyən etmək olar,

$$f_j = \frac{K_j}{X_j}, \quad j=1,2,\dots,n. \quad (1)$$

Burada f_j birbaşa kapital tutumu əmsalı adlanır. Başqa sözlə, f_j – j –ci sahədə vahid miqdarda məhsul buraxılışı zamanı sərf olunan əsas istehsal fondlarının dəyərini göstərir.

(1) ilə müəyyən olunan birbaşa fondtutumu əmsallarını $(n \times n)$ ölçülü kvadrat matrisinin baş diaqonal elementləri kimi yerləşdirək.

$$f = \begin{pmatrix} f_1 & \dots & 0 \\ \vdots & f_j & \vdots \\ 0 & \dots & f_n \end{pmatrix}$$

f – birbaşa kapital tutumu əmsalları matrisi adlanır.

f – in matris ifadəsindən və (1) – dan aşağıdakı matris bərabərliyi alınır.

$$f * \bar{X} = \bar{K}, \quad (2)$$

Burada $\bar{X} = (X_1, X_2, \dots, X_n)^T$ – transponirə olunmuş ümumi buraxılış vektoru, $\bar{K} = (K_1, K_2, \dots, K_n)^T$ isə transponirə olunmuş əsas istehsal fondları vektorudur [1].

(2) dəyər ifadəsində əsas istehsal fondları balansı adlanır.

Statistik sahələrarası balans modelini əsas istehsal fondları balansı ilə genişləndirə bilərik.

$$\begin{cases} \bar{X} = A\bar{X} + \bar{Y} \\ \bar{K} = f * \bar{X} \end{cases} \quad (3)$$

(3) əsas istehsal fondları balansı ilə genişlənmiş sahələrarası balans modeli adlanır.

Digər sahələrarası balans modellərində olduğu kimi burada da əksərn praktiki məsələrdə son məhsul vektoru $\bar{Y}$ ekzogen dəyişən kimi verilir.

$$\begin{cases} \bar{X} = B * \bar{Y} \\ \bar{K} = f * B * \bar{Y} \end{cases} \quad (4)$$

Burada B tam xərclər əmsallarından düzəldilmiş matrisdir. Əvvəlcə (4)-nin ikinci bərabərliyinin sağ tərəfində

$$F_{ij} = f_i * b_{ij}, i=1,2,\dots,n; j=1,2,\dots,n \quad (5)$$

işarələməsi aparaq.(5) – 1 matris şəklində yazaq :

$$F = f * B \quad (6)$$

(6)-i (4)-un ikinci bərabərliyində yerinə yazsaq,

$$\bar{K} = F * \bar{Y} \quad (7)$$

F – matrisinin F_{ij} elementləri tam kapital tutumlu əmsalları adlanır [3].

Bu ifadələr göstərir ki, məhsul istehsalı və hər bir sahədə əsas fondların dəyəri məlum olduqda sahələrarası kapital balansını, o cümlədən birbaşa və tam kapital tutumu əmsallarını müəyyən edib müvafiq təhlillər və simulyasiyalar aparılması mümkündür.

Ədəbiyyat

1. Y.H.Həsənli, Azərbaycan iqtisadiyyatının sahələrarası əlaqələrinin modelləşdirilməsi, Bakı, “Elm”. 2012, 205 s.
2. Leontief Wassily., “Environmental Repercussions and the Economic Structure: An Input-Output Approach” Review of Economics and Statistics 52, No 3(Avqust 1979) pp.262-271.
3. Həsənli Y.H., Azərbaycan iqtisadiyyatının sahələrarası əlaqələrinin təhlili və modelləşdirilməsi (“Xərclər-buraxılış “ modeli), Azərbaycan Respublikası İİN İqtisadi İslahatlar Mərkəzi, Azərbaycanda İqtisadi İslahatların Həyata Keçirilməsi xüsusiyyətləri və Problemləri, Elmi əsərlər toplusu, VI buraxılış, Bakı, 2005, səh.50-77.